

Russen bijgehouden had, 'dat ik', zo verklaarde de man na de oorlog, 'maar moest invullen dat de Russen op transport waren gesteld naar hetzelfde krijgsgevangenenkamp in Duitsland waaruit zij destijds naar Holland waren gekomen. Ik heb alzo de kartotheekkaarten ingevuld; ik wist ook niet beter.¹ Dat laatste was een leugen: al op de 9de wisten verscheidene gevangenen dat de Russen vermoord waren en Berg wist dat gevangenen dat wisten (Folmer hoorde hem tegen de *Oberscharführer* zeggen: '*Derjenige, der die russische Geschichte weitererzählt, wird sofort nach Deutschland abtransportiert*'²) – wij twijfelen er niet aan of die moord was aan alle kamp-SS'ers bekend.

★

Wat hun werk betreft, waren de gevangenen in Amersfoort over de z.g. 'binnen-' en 'buitencommando's' verdeeld; de eerste werkten binnen de grote prikkeldraadversperringen, de tweede in de regel daarbuiten. Tot de binnencommando's behoorden de schrijfkamer, de keuken, het kledingmagazijn, de smederij, de kleermakerij, de schoenmakerij, de houtzagerij, de timmermanswerkplaats, de garage en de slotenmakerij alsmede de commando's van de kappers (alle gevangenen werden kaalgeschoren), de aardappelschillers, de sokkenstoppers en de stenenbikkers; de meeste van die binnencommando's bevonden zich overdag in loodsen. Hoeveel gevangenen in totaal tot de binnen-, resp. buitencommando's behoorden, weten wij niet, maar wij hebben de indruk dat de buitencommando's de grootste waren; zij waren bovendien zwaarder dan de binnencommando's: er werd veel meer in geranseld en men was bij al die werkzaamheden in de openlucht (werkzaamheden die goeddeels met de uitbreiding van het kamp samenhangen) onbeschermd tegen de elementen (de winter van '41 op '42 was uitzonderlijk streng). Alle gevangenen waren trouwens ook onbeschermd bij het dagelijks op appèl staan. Elk appèl nam, ook als er geen *ringelpiesen* op volgde (een straf die herhaaldelijk opgelegd werd wanneer op de bevelen niet stipt en precies gelijktijdig gereageerd werd), gemakkelijk een uur in beslag. Men werkte negen uur per dag en er was een middagpauze van twee, later van één uur.

Als kleding droegen de gevangenen versleten en vervuilde uniformen van

¹ Boom-Amsterdam: p.v. E. Alscher (18 mei 1947), p. 3 (Doc I-639, a-13).

² D. W. Folmer: 'Dagboek', p. 139.